

PDFlib PLOP: PDF Linearization, Optimization, Privacy

**Page inserted by evaluation version
www.pdflib.com – sales@pdflib.com**

MÄE OTSAH: kiholaisi om kingo pöö suvõl veidebä.

Perüs-kar' alasõ' Lan

Üte kokkoikuonu' külä joukast aoluust, traagilitsõst minevigust ja kangõlaslikkusõ täämbätsesst pääväst kirot aoleht Karjala Sanomat Lambiselga küläst peri kar' alanõ GRIGORJEVI ANATOLI.

Lambiselga om täämbä' väigokõnõ küläkene Lõunõ-Kar'alah. Talvõl eläs sääl õnnõ kol' pereht, kõik kar' alasõ'. Vaival, õt mõnõ töösõ rahvusõst inõmisõ' olõsi' nõuh sântseh päräpõrgoh elämä, koh ümbretsõõri om õnnõ mõts ja eiski' lähebä järveni om hüä pala maad. Külä nimi om jo' eishindäst perüs vastandlik — kuis saa ütte panda' nii mäke vai kõrgõndikku ku' väigokõist järve? A tuud tuu Lambiselga tähendäski'.

Kõgõ rohkõba külä majapidämisi ommõgi tuu mäe otsah. Väigokõnõ järvekene om alah. Küläst mõnisata meetrit. No' jo' kinnikasunu' ja võõrasilm mõista-ai' tuud üleski' löüdüä'.

Tuu perrä võisi' tetä' järeldüse, õt kar' alaisilõ meelüs ellä' korgõba kotusõ pääl. Vaest ka' tuuperäst, õt kingo pääl om suvõl veidebä kiholaisi. Oroh om näid rohkõba. Rohkõpjaگو oma kar' alaisilõ õks meelünü' ellä' järvi ja jiu veereh, a Lambiselga olõ-õi' säänest muudu külä. Lähebä' järve' — Šotozero ja Mikkelskoje — omma' paar kilomeetrit. Ku' järve veereh Salminitsa külä oll kohaliguh mõistõh vaenõ külä, sis katõsa kilomeetrit tuust kavvõbah Lambiselga oll rikas külä. Sääl järveh om õgasagamaist kalla pall'o olnu' ja ka' säntsit kallu midä muial Kar'ala väigokõnõ-õi'. Minkõst tulõ sääne vastuolu? Vanastõ, ku' küllih viil põlda tetti ja vilja kasvatõdi — rükä, kaara. Sõnaga' — leibä. Kinkõl oll leibä, tuu ollegi' külä mõistõh rikas. Lambisel-

ga külä kinni kasunu' madalidõ maiõ pääl olli' hüä' hainamaa'. Ilma toolda' saanu-us eläjit pitä' — lehma, lambit, hobõsõsit. Õgal Lambiselga külä perrel om olnu' lähkoh järve pääl uma paat ja kalla oll nii talvõl ku' suvõl.

Lambiselga küläh elli' päämätselt kar' alasõ', mõnikõrd essü' sinnä' sisse ka' mõni töösõst rahvast inõminõ. Eiski' tsetseene minevä saandi viimätsõ künnendi edeotsah kõigilõ tiidä' põhjusõl.

Inne Tõist Maailmasõta oll Lambiselga küläh pia 30 tallo ja algkuul. Nii ku' õgah küläh, oll rikkit ja oll vaesit. Rikkibidõl oll inäbä eläjit, põldu ja hainamaid. Kõgõ vaesõba' teene' tõiisi man. Tuud muidogi' koni' tull kolhoosoaig.

Inne oktoobrikäänähüist olõ-õs Lambiselga küläh vindläisi pia nätki'. Õnnõ väiga harva, ku' mäntsitki' massa tuliti tahtma vai sõvaväkke k' auti kutsmah. Ja niipall'okõist vindläse' ja kar' alasõ' umavai hõl kokko puttu'. Vana' mehe' kül' kõnõlõsõ', õt mõnõ' näide külä mehe' omma' tsaariarmeeh eiski' Peterburah Talvõpalee polguh olnu'.

Käve' Soomõh

Soomõ piir oll inne 1939. aastakka Lambiselga küläst õnnõ 12 kilomeetrit ja pall'o küläinõmisõ' käve' Soomõh. Kiä sääl tüüh, kiä ai niisama mäntsitki' asju. Ka' suumlasõ' johtu' siia' poolõ piiri — vana' viil mälehtäse', õt näid sai vindläisist eräldet verevidõ saapidõ perrä.

LAMBISELGA KÜLÄ: õnnõ sõta oll küläh pia 30 tallo ja algkuul.

Kotus om tormilitsi aoluulisi sündmuusil mängnü' külä jaos traagilist ossa. Nii lätsi' pall'o' Suumõ jo' kodosõa aol ja ka' inne Tõist maailmasõta.

1937. aastaga mu' imä esä Pavel Ipatov, kolhoosi arõpidäjä, võõdõti suvõl kinni ja Petroskoi lähkoh lasti maahha. Hruštšjovi aastagil tä muidogi' rehabilitiirti, a imäl ja timä sõsaril ja veljul tuus kergep naka-as. Kõgõst aastaga peräst kuuli vanaimä. Imäl oll valli' latsikodo vai tundmadu elo vaihõl.

Külänõukogol nakas imäst hallõ ja 14-aastatsõlõ tüütärlatõlõ kirotõdi kol' eloaastakka mano ja nii sai tä minnä' tüühü ja esä jälgi piteh raamadupidämist opma. A noorõba' vele' panti õks latsikodohõ.

Eismuudu tuu ao kottalõ, õt represseerit perrih om ka'

sugulaisi, kiä' tei' tüüd nõukogodõ hierarhia perüs korigidõ aamõtikotussidõ pääl. Üts imä sugulanõ oll 1939. aastagal NSV Liidu kaubandusesindäjä Pariisih, tõeõnõ oll matemaatika kateedri juhataja Petroskoi ülikoolih. Täämätsest pääväs om Lambiselga küllä jäänü' õnnõ ütsigu' inõmisõ' elämä. Ainumas miis kiä' k' au tüüh, tuu om Vladimir Jakovlev ja timä tüütäs traktori pääl Vedlozerski sovhoosih.

Vladimir om sovhoosih tüüh olnu' kõõ uma elo aol, ku' sõvaväh olt aig vällä arvada'. Jo' üle 20 aastaga. Nii om timä üts väiga veit'õist, kiä' om jäänü' umma kodoküllä elämä. Vladimiril om vanaolinõ kar'ala pereh. Imäkene Jelena Mihailovna om pensipääl ja eläs puja man ja om terve uma elo

Udmurdimaa astumine Venemaa koosseisu

Sel sügisel tähistab Udmurdimaa 450 aasta möödumist vabatahtlikust astumisest Venemaa koosseisu. Sellest ajaloofaktist ning traagilisest ja õpetlikust Vene riigi saamisloost räägib ajalooteaduste doktor, professor ning Udmurdi ASV ning Vene Föderatsiooni teeneline teadustöötaja Margarita Griškina.

Aleksei Tšulkov

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Millal pöörati meie vabariigis esmakordselt tähelepanu sellele daatumile?

Esimene kord oli 1958. aastal, mil tähistati 400 aasta möödumist Udmurdimaa vabatahtlikust astumisest Venemaa

koosseisu. 25 aastat hiljem oli kõige kõrgemal tasemel taas otsustatud seda tähistada. Meie keele- ja kirjanduse instituut UASV Ministrite Nõukogu juures sai ülesande valmistada kuu ajaga ette raamat selle sündmuse kohta. Just siis alustasin selle problemaatikaga tegelemist, suheldusin allikatesse — kõiksugu Vene kroonikate kogumikesse, ajalooõrikutesse ning kaasaegsetesse teostesse nagu «Kaasani khaaniriigi lood».

Ametlikul tasemel on kombeks nimetada seda «vabatahtlikuks» Udmurdimaa astumisest Venemaa koosseisu. Kuigi toona polnud olemas ei Udmurdimaa ega ka Venemaa. Ja selle «vabatahtlikusega» pole lood samuti kuigi lihtsad.

Tõl ajal oli kombeks kõike lihtsustada. Loodi selline tore

pildike, kuidas Volgaäärseid rahvaid kutsuti Venemaa riigi koosseisu ja nad võtsid selle kutse suure tänuga vastu. Tegelikuses oli protsess küllaltki keeruline, üldsegi mitte veretu ning see kestis 70 aastat. Täna on aeg, vabanedes ideoloogilistest dogmadest, vaadelda seda võimalikult objektiivselt ning rääkida ausalt, kuidas see tegelikult teoks sai.

Millest siis kõik algas?

Alustame sellest, et Venemaa koosseisu ei astunud mitte Udmurdimaa, vaid udmurti etnos tolleaegsete olemasolevate poliitiliste moodustiste koosseisus. 1489. aastal astus Moskva Vürstiriigi koosseisu Vjatkamaa — toonane iseseisev poliitiline üksus, eeldatavasti veetše-vabariik. Selle hetkeni ajast ta kül-

lakti iseseisvat poliitikat, osales feodaalsõdades, astus tsentraliseerimise vastu.

Vjatkamaa liitmist oli katsetatud varemgi, kuid ebaõnnestunult. 15. saj. lõpuks suhted teravnesid — vjatkalased käisid vürsti maadel rüüstamas ning Ivan III saatis nende vastu 64 tuhande pealise sõjaväe. Mõistes lähenevat ohtu otsustasid nad Vene vürstile truudust vanduda ning rida kroonikaid nimetab nende seas ka ari vürste.

Viimaste päritolu kohta on eri versioone...

Ma pooldan seisukohta, et tegu oli islamiseerunud udmurtidega, kes olid kahtlemata udmurdi elanikkonna sotsiaalseks kookerihiks. Nende truudusevanne tähendas, et põhja-udmurdid astusid Vene riigi koosseisu

Vaid põhja-udmurdid?

Jah, lõuna-udmurtide (ar-side) saatus läks veidi teisiti. Nad astusid 10. sajandil konföderatsiooni koosseisu, mille langemise järel sattusid Kuldse Ordu võimu alla. Selle varemte tekki 15. sajandil Kaasani khaaniriik, mille koosseisus oli omakorda Arsimaa. Muide, Kaasani oli isegi Arsi tänav, Arsi torn ja linnamüüride ees oli Arsi väli, kus rahuajal käis elav kauplemine. Ja kus 1552. aastal leidsid aset peamised sõjasündmused.

Mis siis juhtus 1552. aastal?

Kaasani kujutas endast Vene vürstiriigile tõsist julgeolekuohtu. Ivan IV üritas lahendada seda küsimust rahumeelsel teel ning teatud hetkel tundus, et see oli võimalik. Kuid see võimalus

langes ära ning augustikuus piiras 150-tuhandeline Ivan IV armeed Kaasani linna sisse.

Osad Kaasani elanikud suundusid lähedalasuvasse kindlusesse arsi vürsti Javuši juhtimisel, kust rünnati venelaste vägesid, kuid said lüüa. Siis leidsidki aset sündmused, mis määrasid edasise Udmurdimaa astumise Vene riigi koosseisu.

Ivan IV sai suurepäraselt aru Arsi poole tähtsusest ning sellest tulenevast ohust. Nende vürstide tegevus seadis ohtu arsiidest rahumeelsed elanikud. Septembris suundus nende asualadele kolm tugevdatud polku, mis põletasid arsi külasid ja tapsid halastamatult Arsimaa elanikke. Paljud langesid vangi. Kirjalike allikate andmeil oli nende hulgas 12 arsi vürsti, 7 väeülemat, 300 sotnikut